

بسمه تعالی

نقش و جایگاه مسجد در حکومت اسلامی

نویسنده: س. باقری فرد

فهرست

- ۱-----چکیده
- ۲-----مقدمه
- ۳-----مسجد
- ۳-----نقش و جایگاه مساجد در حکومت اسلامی
- ۴-----احیاء نماد تمدن اسلامی
- ۵-----تشویق برای ساختن مسجد
- ۶-----اهمیت مسجد در قرآن
- ۸-----مسجد در روایات
- ۱۱-----احکام خاص مسجد
- ۱۲-----منابع

چکیده

مسجد اولین پدیده جغرافیایی است، که به محض فتح سرزمین‌های کفر توسط سپاه اسلام به عنوان نماد یگانگی، توحید و مبارزه با شرک و بت‌پرستی در سرزمین‌های تصرف شده، بنا شد. پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) نیز در هجرت به مدینه، اولین مکانی را که برای استقرار آیین اسلام بنا کرد، مسجد قبا بود، تا مردم حول محور این مکان مقدس به کسب فضایل انسانی و آموزه‌های دینی بپردازند. در بررسی الگوهای شهرسازی و ویژگی‌های معماری شهرهای اسلامی، مسجد مهم‌ترین نماد هویت دینی شهرها و محلات است، که جایگاه ویژه‌ای دارد و تمدن اسلامی، بخش اعظمی از بالندگی خود را مدیون منزلت و شأن مساجد در کانون جوامع اسلامی است.

در گذشته مردم به خود اجازه نمی‌دادند، خانه‌هایشان را بلندتر از مساجد قرار دهند و در احداث فضای شهری، احترام آن را حفظ می‌کردند. به طوری که هم اکنون نیز، در بسیاری از شهرهای کویری و نقاط مرکزی ایران، گنبد و مناره مسجد بلندترین ساختمان شهر به شمار می‌آید. «مسجد» و «مساجد» از جمله واژگانی هستند، که در قرآن کریم به آن توجه شده و در ۲۸ مورد به آن اشاره شده است. نوع عبارات و تأکید بر جایگاه الهی مسجد و نفی هر آلودگی ظاهری و باطنی از آن، اهمیت جایگاه مساجد را بیان می‌کند. پیامبر گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) می‌فرماید: هر که صبح یا شب به مسجد رود، خدا پذیرایی وی را در بهشت فراهم فرماید.

در این مقال کوتاه بر آنیم، تا نقش و جایگاه مسجد را در حکومت اسلامی به صورت مختصر مورد بررسی قرار دهیم.

کلید واژه: روایت / قرآن / اسلام / جامعه اسلامی / مسجد

مقدمه

در دین مبین اسلام، محور و کانون تمامی فعالیت‌ها مسجد است. هیچ فعالیت و فعلی را نمی‌توان پیدا کرد، که در ارتباط با دین باشد، ولی به مسجد ختم نشده، یا مرتبط بامسجد نباشد. این امر، نشان از جایگاه مهم و محوری مسجد دارد. مسجد اولین پدیده جغرافیایی است، که به محض فتح سرزمین‌های کفر توسط سپاه اسلام، به عنوان نماد یگانگی، توحید و مبارزه با شرک و بت‌پرستی در سرزمین‌های تصرف شده بنا شد. پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) نیز، در هجرت به مدینه، اولین مکانی را که برای استقرار آیین اسلام بنا کرد، مسجد قبا بود، تا مردم حول محور این مکان مقدس به کسب فضایل انسانی و آموزه‌های دینی پردازند.

مسجد تنها مکانی بود، که مسلمانان در آن دوشادوش هم، یک‌رنگ و یک‌دل اجتماع می‌کردند. و این اجتماع که مصداق "ید الله مع الجماعه" است، همواره منشاء خیر و برکات معنوی زیادی برای آنان بود. "مساجد" همواره قلب تپنده و جوشان شهرها و روستاهای کشورهای اسلامی بوده‌اند. تمام شبکه راه‌های ظاهری و نیز ارتباط درونی و قلبی اهالی به مسجد ختم می‌شد.

مسجد یادآور استمرار وحدت، میان مسلمین است، که این یادآوری در هر شبانه‌روز سه یا پنج نوبت، با ندای «الله‌اکبر» و حضور مسلمانان در مسجد جهت اقامه نماز، انجام می‌گیرد و دائماً به آنها لزوم حفظ این وحدت را گوش‌زد می‌کند.

در هر منطقه جغرافیایی، که مسجد حضوری فعال دارد، شعاع نورانی وحدت در فضا جلوه‌گر شده و اجتماعی آرام و بدون تنش و اختلاف، قابل مشاهده است.

مسجد

مسجد؛ خانه خدا و محل عبادت و برترین و شریف‌ترین مکان روی زمین است. مسجد مرکز اتصال قلب و روح به محبوب حقیقی و جای شنیدن دعوت حضرت دوست به سوی خیر و کمال است.

مسجد؛ آبادکننده دل، تصفیه‌کننده جان و مرکز تجلی انوار ربوبی بر قلب مؤمنان است.

مسجد؛ خانه هدایت و مرکز تربیت و جایگاه اهل معرفت و محل سوز و گداز عاشقان الهی است.

مسجد؛ جای خردمندان، خانه برکت برای مستمندان و جای مناجات دردمندان و سرزمین برآورده شدن نیاز حاجت‌مندان است.

مسجد؛ خانه قرآن، مدرسه عشق، مکتب دانش، مرز بینش و محل گرفتن فیوضات ربانی از عالم قدس است.

مسجد؛ جایگاه نزول برکات، مرکز تدارک مافات و صحنه پیکار با عوامل شیطان و جای نجات از درکات است.

مسجد؛ پلی به سوی بهشت و راهی به سوی فضیلت و طریقی به طرف هدایت و دلیلی به سوی نقطه وصال برای سوختگان فراق است.

مسجد؛ جایی است که عبادت و بندگی در آن، افضل و برتر از سایر مکان‌ها است و آباد نگاه داشتن آن، از اعظم عبادات و قربات است.

مسجد؛ جایگاه بسیج بندگان خدا، برای عبادت و خدمت به خلق، امر به معروف و نهی از منکر، حل مشکلات مسلمانان و آمادگی جهت جهاد و مبارزه با دشمنان خدا و انسانیت است.

مسجد؛ مرکزی است، که امروز قدرش مجهول و فردای قیامت برای آنان که حقش را ادا نکردند، بزرگ‌ترین حسرت و اندوه و سبب شرمساری در پیشگاه حضرت دوست خواهد بود!^۱

• نقش و جایگاه مساجد در حکومت اسلامی

در بررسی الگوهای شهرسازی و ویژگی‌های معماری شهرهای اسلامی، مسجد مهم‌ترین نماد هویت دینی شهرها و محلات است، که جایگاه ویژه‌ای دارد و فرهنگ تمدن اسلامی بخش اعظمی از بالندگی خود را مدیون منزلت و شأن مساجد در کانون جوامع اسلامی است. با این حال، سیر تاریخی شکل‌گیری مساجد از صدر اسلام تا کنون نشان می‌دهد، که این اماکن نقشی بسیار مهم و بی‌بدیل در حیات اجتماعی مسلمانان ایفا کرده است. اگرچه مهم‌ترین کارکرد مسجد، فراهم آوردن فضایی برای اقامه نماز و ادای فرائض دینی است، اما در دوره‌های مختلف تاریخی، مساجد محلی برای فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی مسلمانان بوده و به مثابه نهادی مدنی در توسعه فرهنگی و اجتماعی جوامع اسلامی، نقش ایفا کرده است. موقعیت اجتماعی جغرافیایی مساجد در شهرها و محلات، کارکردهایی فراتر از کارکرد مذهبی به آن بخشیده و حضور اقشار مختلف مسلمان در مساجد، فواید و پیامدهای مثبتی در حوزه‌های مختلف داشته است، که از آن میان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف. فراهم بودن زمینه حضور گروه‌های سنی مختلف در مساجد، موجب می‌شد، مسجد نهادی مؤثر در فرایند اجتماعی شدن و انتقال ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی و اجتماعی از نسلی به نسل دیگر باشد. ارتباط وسیع و نزدیک گروه‌های سنی، زمینه آشنایی و درک ویژگی‌های هر دوره سنی را برای افراد مختلف، فراهم می‌آورد و موجب می‌شد، رفتارها و تعاملات اجتماعی فرد متناسب با شرایط و مقتضیات زمان شکل گیرد و آنچه امروزه از آن به عنوان «گسست نسل‌ها» یا «شکاف بین نسلی» یاد می‌شود، عملاً زمینه بروز پیدا نکند.

^۱ برگرفته از: عرفان اسلامی (شرح جامع مصباح الشریعه و مفتاح الحقیقه) جلد ۴، استاد حسین انصاریان.

ب. اخلاق حسنه رایج در روابط اهل مسجد، موجب سرایت آن به محله و خیابان‌ها و غلبه اصل خیرخواهی در روابط اجتماعی می‌شد. در نتیجه، زمینه رفتار حسنه را برای برخی از افراد و گروه‌هایی، که رفتار و کردارشان با ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی مطلوب انطباق کامل نداشت، فراهم می‌آورد.

ج. حضور در مساجد و برقراری روابط صمیمانه بین اقشار مختلف، باعث آگاهی اعضای یک محله، جامعه یا شهر از مسائل و مشکلات هم‌دیگر می‌شد و همین امر به حل سریع و کارآمد مسائل و مشکلات کمک فراوانی می‌کرد.

د. تعاملات گسترده مسلمانان در مساجد، باعث ایجاد اعتماد و هم‌بستگی اجتماعی بین آنان می‌شد. اصولاً اعتماد عمومی، زمینه‌ساز زندگی سالم و آرامش روح و روان و بهزیستی در هر جامعه‌ای به‌شمار می‌رود. شکل‌گیری و تقویت اعتماد عمومی در مساجد، اثر خود را در سایر اماکن و حوزه‌های اجتماعی بر جای می‌گذاشت. ه. مساجد زمینه آشنایی مسلمانان با هم‌دیگر را فراهم می‌آورد. این آشنایی در محله‌ها، محل‌های کسب و کار و طی تعاملات اجتماعی، عمیق‌تر می‌شد. آشنایی افراد یک محله یا شهر و برقراری شبکه‌ی گسترده‌ی تعاملات و روابط اجتماعی، باعث شکل‌گیری نوعی نظام نظارت همگانی در جوامع اسلامی می‌شد، که بدون نیاز به مراجع دولتی و رسمی، زمینه بروز هنجارها و جرایم اجتماعی را بسیار کاهش می‌داد.

و. مساجد بنا به موقعیت جغرافیایی - اجتماعی خود، در کانون جوامع اسلامی، نهادی برای اطلاع‌رسانی و ارشاد محسوب می‌شده‌اند. علاوه بر مناره‌ها و مأذنه‌ها، که عمدتاً برای اهداف اطلاع‌رسانی مورد استفاده قرار می‌گرفته، منبر رسانه‌ای کارآمد در حوزه‌های مختلف بوده، که با ارتباط چهره به چهره، زمینه تأثیرگذاری بالایی را در شنونده، ایجاد می‌کرده است.^۲

• احیاء نماد تمدن اسلامی

در گذشته مردم به خود اجازه نمی‌دادند، خانه‌های خود را بلندتر از مساجد قرار دهند و احترام آن را در احداث فضای شهری مراعات می‌کردند؛ به طوری که هم اکنون نیز در بسیاری از شهرهای کویری و نقاط مرکزی ایران، گنبد و مناره‌ی مسجد، بلندترین ساختمان شهر به‌شمار می‌آید، تا بتواند نقش مهم و حیاتی خویش را در زنده نگاه‌داشتن فرهنگ و هویت دینی به طور کامل به انجام برساند.

امروزه با وجود توسعه‌ی روابط اجتماعی - اقتصادی و غلبه مدل‌های شهرسازی غربی، اگرچه از مرکزیت مساجد کاسته شده است، ولی با تکیه بر اعتقادات دینی مردم و احترامی که برای مساجد قائل هستند، می‌توان مساجد را به جایگاه رفیع اجتماعی گذشته بازگرداند.

^۲ فصلنامه نیایش، مقاله برگزیده «الگوی تعامل مسجد و رسانه‌ها در توسعه اجتماعی و فرهنگی»، محمد رضا رضایی بایندر، شماره ۲۷ و ۲۸، صص ۱۲۶ -

به عنوان نمونه؛ در شهرهایی که قابل تغییرات ریختی نیستند و در آنها ساختمان‌های بلند بسیار زیاد است، می‌توان در برج‌های مسکونی بلندی که دارای جمعیت زیادی هستند، در واحدهای خاصی، متناسب با تعداد جمعیت ساکن در برج، یک یا چند مسجد تعبیه نمود، تا ضمن ایجاد نماد دین، موجبات تقویت فرهنگ دینی در بین ساکنین آن، فراهم آید.

اما در ساخت شهرهای جدید می‌توان با بهره‌گیری از معماری و شهرسازی اسلامی و متناسب با جغرافیای منطقه‌ای، شهرهایی را بنا نمود، که مساجد در آن به عنوان نماد تمدن و فرهنگ اسلامی، محور شهر قرار گیرند و همسو با آن ارکان شهری توسعه یابد، تا بتوان یک شهر اسلامی بنا نمود.

• تشویق برای ساختن مسجد

از آن جا که مسجد نقش مهمی در حیات دینی و حتی در شئون اجتماعی و اقتصادی و سیاسی و علمی مسلمانان دارد، اولیاء اسلام همواره مردم را به ساختن مسجد تشویق کرده‌اند و پادشاه‌های بزرگی برای این کار ذکر نموده‌اند. قرآن کریم، ساختن و تعمیر مسجد را شایسته کسی می‌داند، که به خدا و روز قیامت ایمان دارد و بنابراین، ساختن مسجد نشانه روشنی از ایمان به خدا و قیامت است: «انما یعمر مساجدالله من آمن بالله والیوم الاخر و اقام الصلوة و آتی الزکوة و لم یخش الا الله فعسی اولئک ان یکونوا من المهتدین»^۳ همانا مساجد خدا را کسانی تعمیر می‌کنند، که به خدا و روز قیامت ایمان دارند و نماز را به پا داشته و زکات را پرداخته‌اند و از کسی جز خدا نمی‌ترسند. امید است، که آنان از هدایت شدگان باشند.

از این آیه فهمیده می‌شود، که تعمیر و آبادسازی مسجد کار افراد باایمانی است، که به تکالیف دینی خود عمل می‌کنند و تنها از خدا می‌ترسند و رابطه خاصی میان آباد کردن مسجد و ایمان و عمل صالح، وجود دارد. و اظهار امیدواری می‌کند، که چنین کسانی از هدایت‌شدگان باشند. البته منظور از هدایت‌شدگان همان‌هایی هستند، که همواره در صراط مستقیم قدم برمی‌دارند و در آن ثابت قدم هستند و گرنه با یک یا چند بار کار خوب کردن، انسان از مهتدین نمی‌شود.

تعمیر مسجد، که در آیه آمده، گاهی به صورت ساختن و بنای مسجد است و گاهی هم به صورت رفتن و نماز خواندن در آن است؛ چون، مسجد با حضور مسلمانان آباد است و گرنه؛ مسجدی که مردم در آن رفت و آمد ندارند، خراب است، اگر چه به بهترین شکل ساخته شده باشد.

در روایات و احادیث وارده از معصومین (علیهم‌السلام) هم تشویق‌های بسیاری از ساخت و تعمیر مسجد شده است، که چند نمونه را می‌آوریم:

^۳سوره توبه، آیه ۱۸

۱- عن ابی عبدالله(علیه السلام) قال: من بنی مسجداً، بنی الله له بیتا فی الجنة^۴.
امام صادق(علیه السلام) فرمود: هر کس مسجدی را بنا کند، خدا برای او در بهشت خانه‌ای بنا کند.

۲- عن جعفر بن محمد (علیه السلام) عن آباءه قال: ان الله اذا اراد ان یصیب اهل الارض بعذاب قال: لولا
الذین یتحابون فیّ و یعمرون مساجدی و یتستغفرون بالاسحار لولا هم لأنزلت عذابی.^۵

امام صادق(علیه السلام) از پدران خود نقل می کند، که فرمود: وقتی خداوند بخواهد اهل زمین را عذابی
برساند، می گوید: اگر نبود کسانی که برای من هم‌دیگر را دوست دارند و مساجد را آباد می کنند و سحر گاهان
استغفار می کنند، عذاب خود را نازل می کردم.

۳- عن رسول الله(صلی الله علیه و آله) قال: من بنی مسجدا و لو کمفحص قطاء، بنی الله له بیتا فی الجنة.^۶

پیامبر خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: هر کس مسجدی را بنا کند، اگر چه به اندازه لانه پرنده باشد، خدا برای
او در بهشت خانه‌ای بنا می کند.

۴- قال رسول الله(صلی الله علیه و آله): من بنی مسجدا فی الدنيا اعطاه الله بكلّ شبر منه او قال بكلّ ذراع منه
سیره اربعین الف عام مدینه من ذهب و فضّه و درّ و یاقوت و زمرد و زبرجد و لؤلؤ.^۷

پیامبر خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: هر کس در دنیا مسجدی بنا کند، خداوند در مقابل هر یک و جب آن یا
گفت: هر یک ذراع آن، برای او به اندازه مسیر چهل هزار سال، شهری از طلا و نقره و دُرّ و یاقوت و زمرد و
زبرجد و لؤلؤ می دهد.

به خاطر همین آیات و روایات و فضیلت‌هایی که در آنها آمده، در طول تاریخ همواره مسلمانان در ساختن
مسجد از هم پیشی می گرفته‌اند و در جای جای شهرها و روستاهای سرزمین‌های اسلامی، مسجدی را می بینیم
که در میان خانه‌ها و مراکز تجاری مردم سر برکشیده و محل تجمع مؤمنان است. بعضی از شهرها آن قدر
مسجد داشتند، که به شهر مسجدها و مناره‌ها شهرت یافته بودند.

• اهمیت مسجد در قرآن

بالاترین راه شناخت جایگاه موضوعات در اسلام، قرآن کریم است. این کتاب آسمانی با نگرشی جامع و
کامل به هر موضوعی فراخور حال و اهمیت آن، پرداخته است. نوع گفتار و تأکید و مقدار مطالب پرداخته شده
به هر موضوع، بیان گر اهمیت و جایگاه آن است.

^۴ وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۴۸۵.

^۵ وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۴۸۶.

^۶ مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۶.

^۷ صدوق، عقاب الاعمال، ص ۵۰.

«مسجد» و «مساجد» از جمله واژگانی است که در قرآن کریم به آن توجه شده و در ۲۸ مورد به آن اشاره شده است.

نوع عبارات و تأکید بر جایگاه الهی مسجد و نفی هر آلودگی ظاهری و باطنی از آن، اهمیت و جایگاه مساجد را بیان می‌کند.

• نفی شرک و نفاق از حریم مسجد

قرآن کریم در سوره توبه، مباحث بسیار مهم و زیربنایی را در تأسیس و تعمیر مسجد بیان می‌کند. در آیه ۱۷، نقش مشرکان را در بنای مسجد نفی کرده و نیت آنان را در تأسیس مسجد افشا می‌سازد. در آیه ۱۰۷ نیز نیت منافقان را در بنای مسجد هویدا و مقاصد شوم آنان را برای مؤمنان روشن می‌نماید. نکته قابل توجه در این دو آیه این است، که شرک و نفاق دو لبه یک قیچی برای مبارزه با اسلام و پیامبر عظیم‌الشان اسلام می‌باشند. پیش از آن که جایگاه مسجد و نقش مؤمنان در آن را بیان نماید، نقش شرک و نفاق را در تخریب وحدت و حقیقت مسجد گوش زد می‌کند.

بسیار روشن است، که به‌پا کردن بنایی به نام مسجد، هدف و انگیزه نیست؛ بلکه، ویژگی‌ها و تاثیرات اجتماعی و معنوی که می‌تواند داشته باشد، هدف است. یعنی اساساً مسجد باید از ابتدا بر محور توحید و اتحاد و همدلی مؤمنان بنا شود و اساس آن تقوا و ایمان به خدا و اقامه نماز قرار گیرد.

در آیه ۱۷ و ۱۸ سوره توبه آمده است:

« مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِم بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ إِنَّمَا يُعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ »؛ مشرکان را نرسد که مساجد خدا را بنیاد کنند، با آنکه خود شاهد کفر خویش‌اند؛ چه ایشان اعمال‌شان بی‌اجر و باطل است و خود در جهنم جاودانند. مسجدهای خدا را تنها کسی بنا می‌کند که به خدا و روز جزا ایمان داشته باشد. نماز به‌پا دارد، زکات بدهد، و جز از خدا نترسد، باشد که آنان از هدایت‌یافتگان باشند.

آیات مزبور پس از نفی نقش مشرکان در ایجاد بنای مسجد، تعمیر مسجد را مخصوص اهل ایمان می‌داند. سپس صفاتی را که نشانه صلاحیت و لیاقت بناکننده مسجد است را ذکر کرده و می‌فرماید: اهل نماز و پرداخت زکات باشد و از کسی جز خدا نترسد. اگر اهل ایمان این سه شاخصه اساسی را دارا باشند، اهل بنا و ساخت مسجد به شمار می‌آیند.

بیان این اوصاف برای بناکننده مسجد، گویای این است که مسجد به‌عنوان جایگاه عبادت و هدایت الهی ارزش و اعتبار فراوانی از دیدگاه قرآن دارد.

همچنین در آیه ۱۰۷ و ۱۰۸ سوره توبه می‌خوانیم:

« وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ، فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ »؛

منافقان کسانی هستند، که مسجدی ساختند به قصد زیان رساندن و کفر و تفرقه‌افکنی میان مؤمنان و کمین-گاه برای کسی که از پیش با خدا و پیامبرش مبارزه کرده بود. آن‌ها سوگند یاد می‌کنند، که «جز نیکی نظری نداشته‌ایم» اما خداوند گواهی می‌دهد که آن‌ها دروغگو هستند. هرگز در آن نماز نخوان، آن مسجدی که از روز نخست بر پایه تقوی بنا شده شایسته‌تر است که در آن بایستی، در آن مردانی هستند، که دوست می‌دارند پاکیزه باشند و خداوند پاکیزگان را دوست دارد.

آیات فوق ابتدا خطر جریان نفاق را برملا می‌سازد و سپس نقشه شوم آنان را در بهره‌برداری از عنوان مسجد، برای ضربه زدن به پیامبر عظیم‌الشأن و وحدت مؤمنان بازگو می‌کند. این هشدار نشان می‌دهد، کسانی که اهل طهارت درونی نیستند و قلوب آنان مالا مال از نفاق و دورویی است از عناوین و اعتبارات مقدس نظیر «مسجد»، برای ضربه زدن به اسلام عزیز استفاده می‌کنند.

از این رو، مسجد مورد توجه خدای متعال با معیارهای؛ بر اساس تقوی بنا شدن و اقامه نماز و علاقه به طهارت ظاهری و باطنی آن سنجیده شده است.

نکته مهم این‌که، پرداختن قرآن به جزئیات مطالب مربوط به مسجد، گواه دیگری بر ارزش والا و گران‌بهای مسجد است.

• مسجد در روایات

روایات متعددی در خصوص اهمیت و جایگاه مسجد، نقل شده است. آن‌چه در پی می‌آید، تنها بخشی از احادیثی است، که در ارتباط مستقیم با موضوع مسجد می‌باشد:

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): الْمَسَاجِدُ سُوقٌ مِنْ أَسْوَاقِ الْآخِرَةِ، قَرَاهَا الْمَغْفِرَةُ وَتُحَفَّتْهَا الْجَنَّةُ.^۸

مساجد بازاری از بازارهای آخرت است، که در آن بر سفره آمرزش می‌نشینند، و با هدیه بهشتی بدرقه می‌شوند.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): مَنْ كَانَ الْقُرْآنُ حَدِيثَهُ وَالْمَسْجِدُ بَيْتَهُ، بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ.^۹

هر کس که کلامش قرآن و خانه‌اش مسجد باشد، خداوند منزلی در بهشت برای او بنا می‌کند.

^۸ - بحار الانوار، ج ۸۴، ص ۴

^۹ وسائل الشیعة، ج ۳، ص ۴۸۱

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): كُونُوا فِي الدُّنْيَا أَضْيَافًا وَاتَّخِذُوا الْمَسَاجِدَ بُيُوتًا وَعُودُوا قُلُوبَكُمْ الرِّقَّةَ.^{۱۰}

در دنیا میهمان باشید و مساجد را خانه خود قرار دهید و دل‌هایتان را به نرمی و ملایمت عادت دهید.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): الْمَسَاجِدُ مَجَالِسُ الْأَنْبِيَاءِ.^{۱۱}

مساجد، محل نشستن پیامبران است.

قال الصادق (عليه السلام): مَنْ بَنَى مَسْجِدًا، بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ.^{۱۲}

هر کس مسجدی بسازد، خداوند خانه‌ای در بهشت برای او می‌سازد.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ إِلَى الْمَسَاجِدِ فِي ظُلْمِ اللَّيْلِ، بِنُورِ سَاطِعِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ.^{۱۳}

آنان که در ظلمت شب به سوی مساجد می‌روند، مژده باد به نوری که (از چهره‌شان) در روز قیامت می‌درخشد.

قال الصادق (عليه السلام): مَنْ مَشَى إِلَى الْمَسْجِدِ، لَمْ يَضَعْ رِجْلَهُ عَلَى رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا سَبَّحَتْ لَهُ الْأَرْضُ.^{۱۴}

هر کس به طرف مسجد برود، پایش را بر هیچ تر و خشکی نمی‌گذارد، مگر اینکه زمین برای او تسبیح می‌گوید.

قال الصادق (عليه السلام): إِذَا دَخَلْتَ الْمَسْجِدَ فَاحْمِدِ اللَّهَ وَاتَّنِ عَلَيْهِ وَصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ.^{۱۵}

هر گاه داخل مسجد شدی، حمد و سپاس خدای را بگو و بر پیامبر صلی الله علیه و آله درود فرست.

قال علي (عليه السلام): مَنْ أَرَادَ دُخُولَ الْمَسْجِدِ فَلْيَدْخُلْ عَلَى سُكُونٍ وَوَقَارٍ فَإِنَّ الْمَسَاجِدَ بُيُوتُ اللَّهِ وَ أَحَبُّ الْبُقَاعِ

إِلَيْهِ.^{۱۶}

هر کس می‌خواهد به مسجد داخل گردد، با آرامش و با طمأنینه وارد شود، چون مساجد خانه‌های خدا و محبوب‌ترین محل‌ها در نظر اوست.

قال الباقر (عليه السلام): أَلْفُضْلُ فِي دُخُولِ الْمَسْجِدِ، أَنْ تَبْدَأَ بِرِجْلِكَ الْيُمْنَى إِذَا دَخَلْتَ وَ بِالْيُسْرَى إِذَا خَرَجْتَ.^{۱۷}

بهتر آن است که هنگام ورود به مسجد ابتدا پای راست را بگذاری، و هنگام خروج ابتدا پای چپ.

^{۱۰} بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۳۵۱

^{۱۱} مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۳

^{۱۲} وسائل الشیعة، ج ۳، ص ۴۸۵ - کنز العمال، ج ۷، ص ۶۴۹

^{۱۳} مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۳

^{۱۴} من لایحضره الفقیه، ص ۱۶۷ - بحار الانوار، ج ۸۴، ص ۱۳

^{۱۵} وسائل الشیعة، ج ۳، ص ۵۱۶

^{۱۶} من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۷۰

^{۱۷} وسائل الشیعة، ج ۳، ص ۵۱۷

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): شَرُّ بَقَاعِ الْأَرْضِ الْأَسْوَاقُ وَ خَيْرُ الْبِقَاعِ الْمَسَاجِدُ وَ أَحَبُّهُمْ إِلَى اللَّهِ أَوْلَهُمْ دُخُولاً وَ آخِرُهُمْ خُرُوجاً مِنْهَا.^{۱۸}

بدترین جاهای زمین بازار و بهترین مکان‌های آن، مساجد است و محبوب‌ترین افراد نزد خداوند کسی است، که پیشتر از همه به مسجد وارد شود و دیرتر از همه از آن خارج شود.

قالت فاطمة الكبرى (سلام الله عليها) ابنة رسول الله: إِنَّ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وآله) كَانَ إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ يَقُولُ: بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ، فَاغْفِرْ ذُنُوبِي وَ افْتَحْ أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ).^{۱۹}

هنگامی که پیامبر اکرم - درود خدا بر او و آتش باد - وارد مسجد می‌شد، می‌گفت: «به نام خدا، درود خدا بر محمد و آل محمد، خدایا مرا بپارز و گناهانم را ببخشا و درهای رحمت را برویم بگشا».

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): وَ خَيْرُ الْبِقَاعِ الْمَسَاجِدُ وَ أَحَبُّهُمْ إِلَى اللَّهِ أَوْلَهُمْ دُخُولاً وَ آخِرُهُمْ خُرُوجاً مِنْهَا.^{۲۰}
بهترین مکان‌های زمین، مساجد است و محبوب‌ترین اهل مسجد، کسی است که هنگام ورود به مسجد اولین نفر و هنگام خروج از آن آخرین نفر باشد.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فِي الْمَسْجِدِ فَخَرَجَ مِنْهُ غَيْرَ عَلَةٍ فَهُوَ مُنَافِقٌ إِلَّا أَنْ يَرِيدَ الرَّجُوعَ إِلَيْهِ.^{۲۱}

کسی که در مسجد باشد و صدای اذان را بشنود و بدون علت خارج شود منافق است، مگر این که قصد برگشت به مسجد را داشته باشد.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): خدای متعال در حدیث قدسی معراج به من فرمود: «یا احمد! لیس کل من قال انا احب الله احبني حتى يأخذ... المسجد بيته...».^{۲۲}

ای احمد هر کس ادعا نمود من خداوند را دوست می‌دارم، دوست‌دار من نیست مگر اینکه.... مسجد را خانه خویش قرار دهد.»

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): مَنْ كَانَ الْقُرْآنَ حَدِيثَهُ وَ الْمَسْجِدَ بَيْتَهُ بَنَى اللَّهُ تَعَالَى لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ.^{۲۳}
کسی که کلام و ذکرش قرائت قرآن باشد و مسجد خانه‌اش، خداوند متعال خانه‌ای در بهشت برایش مهیا سازد.

^{۱۸} وسائل الشیعة، ج ۳، ص ۵۵۳

^{۱۹} بحار الانوار، ج ۸۴، ص ۲۳

^{۲۰} وسائل الشیعة، ج ۱۲، ص ۳۴۴

^{۲۱} سفینة البحار، ج ۴، ص ۷۵

^{۲۲} سیمای مسجد، ج ۱، ص ۵۰

^{۲۳} وسائل الشیعة، ج ۳، ص ۴۸۱.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): السياحة في امتي لزوم المساجد و انتظار الصلاة بعد الصلاة.^{٢٤}

سياحت و گردش امت من، ملازم مسجد بودن و به انتظار فرا رسیدن وقت نماز پس از نماز است.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): افضل البقاع المساجد و افضل اهلها اولهم دخولا و آخرهم خروجا، و من سبق بالجماعة كمن سبق بالايمان.^{٢٥}

بهترین مکان هر سرزمین و جایی، مسجدهای آن است، و بهترین مردم آن، کسانی هستند که پیش از دیگران به مسجد می آیند و پس از همه برون می روند، و کسی که در پیوستن به نماز جماعت از دیگران پیشی گیرد، چنان است که گویی در ایمان پیشی جسته است.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): ان بكل خطوة يخطوها الى المسجد درجة.^{٢٦}

همانا برای هر گامی که به سوی مسجد برداشته می شود (از سوی خداوند) مقامی برای آن در نظر گرفته شده است.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): يأتي على الناس زمان يجتمعون في مساجدهم يصلون ليس فيهم مؤمن.^{٢٧}

زمانی خواهد آمد، که مردم در مسجدها جمع می شوند و نماز می گذارند، در حالی که کسی از آنها مؤمن نیست.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): ان المؤمن مجلسه مسجد.^{٢٨}

همانا مجلس مؤمن مسجد است.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): المسجد بيت كل مؤمن.^{٢٩}

مسجد خانه هر انسان مؤمن است.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): المسجد بيت كل تقى.^{٣٠}

مسجد خانه هر پرهیزگاری است.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): أحب البلاد الى الله مساجدها.^{٣١}

^{٢٤} سفينة البحار، ج ١، ص ٦٠٠

^{٢٥} كنز العمال، ج ٧، ص ٦٥٢

^{٢٦} كنز العمال، ج ٨، ص ٢٥٨ و صحيح مسلم، ج ١، ص ٤٦١

^{٢٧} كنز العمال، ج ٩، ص ٣١١

^{٢٨} وسائل الشيعه، ج ٣، ص ٥٠٩.

^{٢٩} كنز العمال، ج ٧، ص ٦٥٠.

^{٣٠} شهاب الاخبار، ص ٢٣.

محبوب‌ترین جای شهرها نزد خدا، مساجد آن شهر است.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): من الف المسجد الفه الله تعالى.^{۳۲}

کسی که با مسجد انس گیرد، خدای تعالی نیز با او انس گیرد.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): تحفة الملائكة تجمير المساجد.^{۳۳}

تحفه فرشتگان، جماعت میان مساجد است.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): من زاد بيتا في المسجد، فله الجنة.^{۳۴}

کسی که در مسجد اتاقی بسازد، بهشت از آن اوست.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): كونوا في الدنيا أضيافاً واتخذوا المساجد بيوتاً وعودوا قلوبكم الرقة.^{۳۵}

در دنیا مهمان باشید و مساجد را خانه خود قرار دهید و دل‌هایتان را به نرمی و ملایمت عادت دهید.

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله): من غدا الى المسجد او راح اعد الله له في الجنة نزلاً كلما غدا و راح.^{۳۶}

هر کس صبح یا شب به مسجد رود، خدا پذیرایی وی را در بهشت فراهم فرماید.

• احکام خاص مسجد

مسجد برای خود احکام ویژه‌ای دارد، که در کتاب‌های فقهی آمده است و ما برای رعایت اختصار، آن احکام را با استفاده از کتاب العروة الوثقی در زیر می‌آوریم:

۱- زینت کردن مسجد با طلا حرام است.

۲- فروختن زمین و آلات مسجد حرام است، اگر چه ویران شده باشد و آثار مسجد در آن نباشد.

۳- تنجیس مسجد حرام است و انسان نباید زمین یا دیوار یا فرش مسجد را نجس کند و اگر نجاستی در مسجد دید واجب است، که فوراً آن را زایل کند. همچنین شخص جنب و زن حیض نمی‌توانند در مسجد بمانند.

۴- بیرون کردن خاک و سنگ مسجد حرام است و اگر کسی آن را از مسجد بیرون برد، فوراً باید برگرداند.

^{۳۱} نهج الفصاحه، حدیث ۷۱

^{۳۲} کنز العمال، ج ۷، ص ۶۴۹

^{۳۳} کنز العمال، ج ۷، ص ۶۵۸.

^{۳۴} کنز العمال، ج ۷، ص ۶۵۳.

^{۳۵} بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۳۵۱.

^{۳۶} صحیح مسلم، ج ۱، ص ۴۶۳.

۵- دفن میت در مسجد جایز نیست.

۶- مستحب است که انسان زودتر از دیگران به مسجد برود و دیرتر از آنان از مسجد خارج شود.

۷- مستحب است، در مسجد چراغ روشن شود و انسان آن را جارو کند و تمیز و نظیف نگهداری شود.

۸- مستحب است، وقتی انسان وارد مسجد شد، دو رکعت نماز به عنوان تحیت مسجد بخواند.

۹- مستحب است، وقتی انسان به مسجد می‌رود، لباس تمیز و فاخر بپوشد و عطر بزند و خود را زینت دهد.

۱۰- مستحب است، که محل طهارت را کنار درب مسجد بسازند.

۱۱- عبور از مسجد، بدون خواندن نماز در آن و خوابیدن و بلند کردن صدا جز در حال اذان و اعلام گمشده‌ها و نیز خرید و فروش و خواندن اشعاری که مربوط به پند آموزی نیست و صحبت درباره امور دنیا و قضاوت و مرافعه و بردن اسلحه و خوردن سیر و وارد شدن خردسالان و دیوانگان و صنعت‌گری و اخراج ریح و کشف عورت، همگی در مسجد مکروه است.^{۳۷}

^{۳۷} رجوع شود به: العروة الوثقی، ص ۲۰۲ و ۲۰۳.

منابع و مأخذ

- ۱- قرآن کریم
 - ۲- بحار الانوار، علامه محمدباقر مجلسی.
 - ۳- صحیح مسلم، مسلم بن حجاج قشیری نیشابوری.
 - ۴- عرفان اسلامی، استاد حسین انصاریان
 - ۵- فصلنامه نیایش، مقاله برگزیده (الگوی تعامل مسجد و رسانه‌ها در توسعه اجتماعی و فرهنگی)، محمد رضا رضایی بایندر، شماره ۲۷ و ۲۸.
 - ۶- کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، علاءالدین علی بن حسام معروف به متقی هندی.
 - ۷- مستدرک الوسائل، میرزا حسن نوری طبرسی.
 - ۸- نهج الفصاحه، ابوالقاسم پاینده
 - ۹- وسایل الشیعه، شیخ محمد حسن حر عاملی.
- منبع: دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد